
PREGLED SODOBNE SLOVENSKE MLADINSKE PROZE

Pri preučevanju sodobne slovenske mladinske proze je viden pomemben razvoj nekaterih književnih vrst in žanrov (npr. sodobna umetna pravljica, fantastična pripoved, povest, mladinski roman), sodobnost tem in motivov, poglobljeno predstavljanje literarnih likov in pri večini avtorjev tudi izjemen posluh za jezik. Članek predstavlja izbor ustvarjalcev in njihovih del, ki so nastala približno v zadnjih desetih letih, izjemoma prej, če so dela pomembno vplivala na razvoj slovenske mladinske proze. Dela teh avtorjev so izbrana po merilu kakovosti, zanimivosti književne vrste, aktualnosti tem in motivov, hkrati pa so pri opusu posameznega avtorja izpostavljena tista prozna mladinska dela, ki pisatelja posebej zaznamujejo in ga dovolj natančno predstavljajo.

1 Uvod

Mladinsko prozo delimo na kratke in dolge prozne vrste. Med kratke prozne vrste se običajno uvrščajo pravljice (ljudske, umetne), povedke, basni, bajke, kratke realistične zgodbe in kratke fantastične pripovedi. Opozoriti je potrebno, da se v sodobni mladinski prozi ne pojavljajo vse kratkoprozne književne vrste, najpogostejše so zagotovo sodobne umetne pravljice, kratke realistične zgodbe in kratke fantastične pripovedi. Med daljša mladinska prozna besedila se uvrščajo fantastične pripovedi, realistične pripovedi (povesti) in realistični ter fantastični mladinski romani. Zanimivo je, da kljub veliki popularnosti, ki jo v svetu in pri nas uživata fantastična pripoved in fantastični mladinski roman, na Slovenskem ni zaslediti razvojne kontinuitete teh dveh književnih vrst, čeprav nastajajo nekatera vrhunska dela s fantastičnimi prvini.

2 Najpogostejše prozne književne vrste v sodobni slovenski mladinski književnosti

2.1 Pravljica

Pravljica izhaja iz folklorne književnosti, vendar je odmik od le-te močno zaznaven; kaže se predvsem na snovno-tematski in motivni ravni, zanemarljiva pa ni niti izbira literarnih likov, s katerimi se mladi bralec zlahka identificira. Pravljica združuje plast fantastičnega in plast realnega besedilnega sveta v enovito celoto, v kateri se gibljejo literarni liki, katerih značaj in lastnosti so individualizirani, čeprav se tudi v sodobni pravljici pojavljajo nekateri stereotipi (npr. spolni: mama kuha kosilo, oče bere časopis; starostni: babica je upokojenka, ki plete nogavice itd.), delno pa je še vedno ohranjena polarizacija pozitivnih in negativnih literarnih likov. Sodobna umetna pravljica se, tako kot drugod po svetu, tudi na Slovenskem razvija iz narodnega arhetipa mitskega, saj v svojem globljem bistvu izraža avtorjevo vrednotenje o najpomembnejših, torej temeljnih, vprašanih človeštva.¹ Marjana Kobe v študiji *Sodobna pravljica* (1999–2000) opozarja na šest različic tovrstne kratke proze, ki jo deli glede na glavni literarni lik, in sicer pravljice z otroškim glavnim literarnim likom, z oživiljeno igračo/oživiljenim predmetom kot glavnim literarnim likom, s posebljeno živaljo kot glavnim literarnim likom, s posebljeno rastlino kot glavnim literarnim likom, s posebljenim nebesnim telesom/pojavom kot glavnim literarnim likom, z glavnim likom, ki je znan iz ljudskega pravljичnega izročila (Kobe 1999: 6). Hkrati Marjana Kobe dokazuje, da

predhodni literarni vzorec: vsem različicam kratke sodobne pravljice sega s tipološkega in literarno-zgodovinskega vidika v 19. stol. k Andersenovemu modelu klasične umetne pravljice; določneje: k tisti različici Andersenove klasične umetne pravljice, s katero se je danski pravljičar že močno oz. dokončno odmaknil od modela ljudske pravljice in njegovih strukturno morfoloških stalnic. (Kobe 2000: 15.)

¹ Črno-belo slikanje oseb sproži v ljudski in klasični umetni pravljici predstavo o eni pomembni lastnosti književnega lika, le-ta pa je močno potencirana. Literarni liki so imenovani po poklicu, družbenem položaju ali kakšni drugi lastnosti, v pravljicah pa določen lik hkrati tudi predstavlja vedno isto lastnost (zlobna mačeha, dobra pastorka, preudarni kralj, lepa kraljična ...). — Vladimir Propp je v knjigi *Morfologija bajke* (1982) ob analizi ruskih ljudskih pravljic pokazal, da imajo vse pravljice (vsaj približno) enako strukturo, ki jo je predstavil s pomočjo funkcije književnih oseb. Tudi Alenka Goljevšček govori o štirih vrednostnih stalnicah, ki jih najdemo v pravljicah: izročenosť (pravljični junak naloge ne izbere sam, temveč je zanj izbran ali določen), selstvo (potovanje je v pravljici nujnost, na to pravljčno dimenzijo opozarja že Max Lüthi), zajedalstvo (junak ne pride do srečnega konca z delom, to je v pravljicah prisotno bolj kot kazni, temveč pridobiva dobrine od drugih) in milenarizem (vera v odrešitev na Zemlji). Praviloma so vsi literarni liki v pravljicah personificirani (živali, rastline, predmeti). Pravljičnice navadno nimajo natančno lociranega književnega prostora in ne književnega časa (zelo pogosti so celo časovni preskoki, ki včasih celo ne delujejo logično). Razdalje v pravljicah ne predstavljajo nikakršne ovire, saj je literarni lik kar »prestavljen« iz enega dogajalnega prostora na drugega ali pa je potovanje postavljeno v sfero čudežnega (napitek, leteči konj ...). V knjigi *Pravljičnice in stvarnost* (1995) je Monika Kropelj na podlagi pravljic in povedk iz Štrekljeve zapuščine prikazala odsev resničnosti, ki se kaže predvsem pri prikazovanju gospodarskih razmer (npr. kmečko gospodarstvo, obrt, trgovina, hrana, gradnja stanovanj), družbenih razmer (npr. življenje, delo, igre, zabava, navade, znanje) in verovanj (prerokbe, smrt in onostranstvo, čarovništvo, krščanske prvine, kozmološke prvine). Pravljičnice, ne glede na to ali po svojem bistvu sodijo med realistične ali fantastične, namreč kljub pravljični motivaciji in perspektivi vsebujejo veliko realističnih prvin.

Igrivost, humornost, celo lahkotnost pravljичnega dogajanja pravljice podajajo mlademu bralcu brez pedagogizacije književnih besedil in sodb o pravilnosti ravnanja literarnih likov.

Pri **Svetlani Makarovič** (1939) gre večinoma za sodobne živalske pravljice ter za pravljice s primarno mitološkim glavnim literarnim likom. Sodobne živalske pravljice so npr. slikanice *Pekarna Mišmaš* (1974), *Sapramiška* (1976), *Veveriček posebne sorte* (1994), zbirki *Take živalske* (1973) in *Mačja preja* (1992). Med pravljice s primarno mitološkim glavnim literarnim likom pa sodita *Škrat Kuzma dobi nagrado* (1974) in *Coprnica Zofka* (1989). Njene pravljice v svojem jedru opozarjajo na nerazumevanje drugačnosti. Morebiti smemo trditi, da se njene pravljice na globljih nivojih dotikajo dobrega v človeku. Zaradi večpomenskosti so pravljice Svetlane Makarovič zanimive tudi za najstnike in odrasle, ko pravljico fazo bralnega razvoja že presežejo.

Med vsemi izvirnimi pravljicami, ki so v zadnjih nekaj letih izšle na Slovenskem, je največ folklornih elementov ohranjenih v zbirki *Misljice* (2000) **Ferija Lainščka** (1959). Četudi se zdijo njegove pravljice na prvi pogled res *ljudske*, se od njih temeljito razlikujejo, saj je avtor povzel samo nekatere ljudske pravljичne motive in jih svobodno preoblikoval. Gre za pravljice s človeškimi literarnimi liki – z odraslimi. Ti imajo imena in individualno izrisane značaje, pogosto pa so tudi natančno prikazana njihova razpoloženja, čustva in duševna stanja. Glavni literarni liki so pogosto ženske (te v ljudskih in klasičnih umetnih pravljicah praviloma nimajo aktivne vloge), ki so hkrati nosilke dogajanja. Književni prostor je v vseh pravljicah poimenovan konkretno (npr. Blatograd, Bele vode) ali vsaj posredno (ob Muri, ob Rabi). Lainščku je uspelo v teh pravljicah prikazati lepoto pokrajine med Muro in Rabo, dobroto Prekmurcev, njihovo trdo življenje, predvsem pa magičnost prekmurske ravnice. Lainšček je vsestranski ustvarjalec mladinske in nemladinske književnosti, saj piše vse književne zvrsti, kar je, vsaj v slovenskem prostoru, precejšnja redkost.

Bina Štampe Žmavc (1952) s svojimi pravljicami posega na območje časa in človeške minljivosti (zbirka pravljic *Pogašeni zmaj*, 2003), sprejemanju drugačnosti (*Škrat s prevelikimi ušesi*, 2002), o tegobah sodobnega sveta (*Muc Mehkošapek*, 1998). **Peter Svetina** (1970) je v pravljicah ustvaril prisrčen lik mrožka (*O mrožku, ki si ni hotel striči nohtov*, 1999, *Mrožek dobi očala*, 2003), **Špela Kuclar** (1972) pa je predstavila urejenost sveta deževnikov (zbirka *Deževnikarji*, 2002, 2003). Zelo brane so tudi pravljice **Kajetana Koviča** (1931), dve sta postali že železni repertoar otroškega branja: to sta *Maček Muri* (1975) in *Zmaj Direndaj* (1981). Omeniti velja vsaj še **Polonco Kovač** (1937), ki je z zbirko živalskih pravljic *Zverinice z Večne poti* (1975) postavila popolnoma nov način razumevanja živali, in delo *Velike oči male budilke* (2004) **Boruta Gombača** (1962), v katerem so zbrane poetične pravljice.

2.2 Kratka fantastična pripovedi

Med kratke fantastične pripovedi sodijo besedila; ki združujejo lastnosti dveh književnih vrst; in sicer pravljice ter fantastične pripovedi. Tovrstna proza ima precej

omejen obseg, zajema krajše časovno obdobje, glavni književni lik se zaveda vdora fantastike v realni svet, književni prostor in čas sta pogosto precej natančno določljiva. Najpomembnejša razlikovalna lastnost med pravljico in kratko fantastično zgodbo je dvodimenzionalnost, torej obstoj dveh svetov (racionalnega in iracionalnega), ki delujeta vsak po svojih zakonitostih.

Maja Novak (1960) je s knjigo treh kratkih fantastičnih zgodb z naslovom *Male živali iz velikih mest* (1999) ustvarila poseben tip te književne vrste. Zgodbe odlikuje poglobljeno označevanje književnih likov, izrazita poetičnost jezika in zlasti paradoks, s pomočjo katerega glavni književni liki premagajo nezadovoljstvo zaradi lastne zunanje podobe. Preplet resničnosti in neresničnosti zajema tudi kratka proza **Primoža Suhodolčana** (1959) v delih *Živalske novice I. in II. del* (1998, 2001). Humorne zgodbe najrazličnejših personificiranih živali in človeškega literarnega lika, Primoža, so opis fantastičnih dogodkov v povsem običajnem okolju. **Marjan Tomšič** (1939) je v zbirki kratkih zgodb *Kar je moje, je tudi tvoje* (2004) prikazal naravno okolje živali, fantastični element v celotni zbirki pa je pogovor med pisateljem in živalmi. **Mate Dolenc** (1945) v zbirki kratke proze *Leteča ladja* (2002) prepleta mite, povedke in resnične dogodke o morju in pomorščakih. Morske vedute predstavljajo Dolencu pejsaž nadčasovnim resnicam in dvomom človeške biti.

2.3 Kratka realistična proza

Kratka realistična pripoved ima na Slovenskem v mladinski književnosti tri izstopajoče žanre, in sicer spominsko kratko prozo, doživljajsko kratko prozo in detektivsko kratko prozo.²

Potepanje, zganjanje norčij in igrane so teme kratkoproznih besedil **Slavka Pregla** (1945) v zbirkah *Priročnik za klatenje* (1977), *Bojni zapiski mestnega mulca* (1982) in *Zvezda s čepico* (2003). Neproblematično deško otroštvo ponuja glavnim likom dovolj spodbud za preizkušanje samih sebe in njihove okolice. **Dim Zupan** (1946) je izdal štiri knjige kratkih zgodb: *Maščevanje strašne juhice* (1997), *Maja že ve*

² Gregor Kocijan, ki se je zelo podrobno ukvarjal s kratko pripovedno prozo, ugotavlja, da se je kot »pomembna značilnost izkazala dolžina (obseg) besedila, ki seveda v vsakem primeru pogojuje izbor in rabo pripovednih postopkov. Dolžina besedila narekuje redukcijo pripovednih sestavin (Solar 1985: 190–191), kar je ena najbolj poudarjenih lastnosti kratke proze.« (Kocijan 1996: 11.) Dalje Kocijan navaja še fragmentarnost zgodbe, en osrednji literarni lik, en pomemben dogodek (le-ta je navezan na glavni literarni lik). — Tomo Virk se »kritično opredeljuje do angloameriške rabe pojma *short story* kot zbirnega pojma za celotno področje kratke proze« (Virk 2004: 279), hkrati pa opozarja na različne tipologije, ki so seveda legitimne, vsaka od njih pa vendarle zgolj parcialno pokriva termin kratka proza. — V mladinski književnosti se med kratkoproznimi besedili kaže predvsem obstoj črtice (redkeje) in kratke zgodbe. Tudi opredelitev kratke zgodbe kot posebne književne vrste (z nadrejenim pojmom kratka proza ali kratka pripovedna proza, *short story* torej) predstavlja v teoriji različna izhodišča. Npr. Aleksander Kustec v članku *Kratka zgodba v literarni teoriji* povzema različne teoretike, bistveno pa se mu zdi razmerje med črtico, kratko zgodbo in novelo. »Črtica je lahko le obris neke književne osebe ali skica njenega razpoloženja, v kratki zgodbi pa mora bralec imeti občutek, da se je nekaj zgodilo. Poanta mora biti v akciji, kajti prava kratka zgodba je nekaj več kot le zgodba, za katero je značilno, da je le kratka in brez prave umetniške vrednosti.« (Kustec 1999: 90.) Kratka zgodba naj torej obravnava »eno književno osebo, en dogodek, eno emocijo ali niz emocij, ki jih zahteva ena situacija« (Kustec 1999: 90).

(2002), *Pok mrtev je treba znati* (2002) in *Osica Maja* (2004). Tudi za njegovo pisanje so značilni humorni elementi, glavni literarni liki, ki so v vseh štirih zbirkah kratke proze enaki, pa odraščajo, zato se v vsakem delu spopadajo s specifičnimi lastnostmi nekega obdobja (od predšolske dobe do sedmega razreda). Manj atraktivna je spominska proza, saj opisuje oddaljeni čas otroštva pisatelja, kar sodobni otrok velikokrat težko razume.

2.4 Realistična pripoved (povest)

Pripoved ali povest je srednje dolgo besedilo, ki »se ne razlikuje bistveno od romana pa tudi ne od dolge novele in je zato nadomestek za te zvrsti ali pa njihova manj dovršena različica.« (Kos 2001: 157.) In dalje pravi, da se »v novejši književnosti izraz povest uporablja zlasti nekatera mladinska pripovedna dela.« (Kos 2001: 158.)

Med sodobnimi avtorji zasledimo tak tip proze v peteroknjižju **Dima Zupana** (1946). Gre za prijatelja, ki o odraslih nimata najboljšega mnenja; razočarana sta nad starši in učitelji, le Prijatelj si zasluži same prijazne besede. V vseh petih delih je zgradba izrazito tridelna, kar nakazujejo že naslovi posameznih knjig: *Trije dnevi Drečka Pekca in Pukca Smukca* (1991), *Tri noči Drečka pekca in Pukca Smukca* (1993), *Tri skrivnosti Drečka Pekca in Pukca Smukca* (1994), *Tri zvezdice Drečka Pekca in Pukca Smukca* (1995), *Tri spoznanja Drečka Pekca in Pukca Smukca* (1998). Ob njihovih dogodivščinah se pojavlja tudi obilo komike, kar peteroknjižje uvršča v avanturistično prozo s humornimi elementi.

Slavko Pregl (1945) je eden tistih slovenskih mladinskih prozaistov, ki svojo popularnost med mladimi bralci nedvomno stopnjuje že od prvega izdanega dela (*Odprava zelenega zmaja*, 1976). Tematika neproblematičnega otroštva, polnega avanturizma, močno podkrepjena s komiko, predstavlja največjo privlačnost Preglove mladinske književnosti. Večina njegovih del sodi med realistične avanturistične komične pripovedi ali humoreske. Dela, vsako je zaokrožena celota, nekako nadaljujejo vsakdanje dogodivščine skupine otrok: ti v vsakem delu malce zrastejo in imajo svoji starosti primerne želje, potrebe in težave, npr. *Geniji v kratkih hlačah* (1978) zrastejo v *Genije v dolgih hlačah* (1985). Izbrušen slog, humor in mestoma že kar ironija tvorijo imenitno Preglovo poetiko.

Med najbolj brane slovenske mladinske avtorje sodi tudi **Primož Suhodolčan** (1959), ki je s športno trilogijo *Košarkar naj bo!* (1994), *Kolesar naj bo!* (1997) in *Ranta vrača udarec!* (2000) upodobil literarni lik ne posebej spretnega gimnazijca, ki se prelevi v pravega košarkarskega asa. Ob njegovih športnih podvigih ga pestita predvsem šola in ljubezen, kar je za najstnika precej težavno.

Bogdan Novak (1944) je napisal zbirko *Zvesti prijatelji* – deset avanturističnih knjig z detektivskimi vložki: *Morska skrivnost* (1992), *Grajski strah* (1992), *Pozor, hud pes!* (1993), *Bela past* (1990), *Hudobna graščakinja* (1993), *Usodni piknik* (1993), *Gozdni samotar* (1993), *Super špon* (1993), *Razbojniški brlog* (1993), *Lepotec Bučko* (1993). Skupina tabornikov odkrije zaklad in orožje, razkrinka tatove ipd. Sintetična zgradba književnih del je prilagojena bralčevi sposobnosti analiziranja

in sintetiziranja nakopičenih podatkov, zato gre za tipična veristična besedila. Zanimivo je, da je avtor v razgibano detektivsko raziskovanje vnesel tudi odlomke iz slovenskih povedk (npr. o Črnem jezeru pod Triglavom, o zakladu v beltiškem gradu v Prekmurju, o zakladu hudobne graščakinje na Koroškem).

Fantje, žoga, punce (2001) je realistična športna avanturistična pripoved **Gorana Gluvića** (1957), katere osrednja tema je osnovnošolsko košarkarsko prvenstvo. Privlačnost tega kolektivnega športa je podkrepljena z motiviko ljubezenske zgodbe in razreševanja nesoglasij glavnega literarnega lika, osmošolca Mirana, in njegovih vedno zaposlenih staršev. Športno tematiko je avtor izoblikoval še v dveh mladinskih besedilih o nogometu, in sicer v delu *Brcanje z glavo* (1998), ki mestoma prehaja že kar v otroško kriminalko, ter v *Dvojni podaji* (2005). Ob Gluvićevi športni avanturistični prozi velja omeniti še otroško kriminalko *Detektiv Zdravc* (2004), v kateri osmošolec Zdravc rešuje pomembne detektivske primere (kraja radirke, prvošolčkov strah ...).

Ivan Sivec je razvil predvsem tri žanre realistične povesti, in sicer detektivsko-zgodovinsko prozo (*Pozabljeni zaklad*, 1987), detektivsko-športno prozo (*Formula smrti*, 1997) in socialno-psihološko povest (*Zadnji mega žur*, 2001). V zadnjem času je velik odmev doživela zbirka realističnih pripovedi, ki izhajajo pod skupnim naslovom *Anica* pisateljice **Dese Muck** (1955), in sicer *Anica in materinski dan* (2001), *Anica in grozovitež* (2001), *Anica in zajček* (2001), *Anica in športni dan* (2003), *Anica in velike skrbi* (2003), *Anica in velika skrivnost* (2004) ter *Anica in počitnice* (2005). Muckova v zbirki opozarja na težave, s katerimi se srečuje glavni literarni lik, osemletna Anica. O drugačnosti je v dveh pripovedih spregovorila **Janja Vidmar** (1962), o različnih verah v delu *Prijatelja* (2003) in o deklici z Downovim sindromom v delu *Moja Nina* (2004).

2.5 Realistični roman

Razprave različnih teoretikov³ pričakovano niso enotne glede posameznih poimenovanj žanrov, nakazujejo pa, da v različnih državah pritrjujejo dejstvu o obstoju mladinskega romana. Najstniška književnost se namreč loteva »drugačnih tem kot

³ Nemladinske teorije romana, kot jih najdemo npr. v delih Geoga Lukacsja (*Teorija romana*), Welleka in Warena (*Teorija književnosti*), Viktorja Žmegača (*Povijesna poetika romana*), Janka Kosa (*Literarna teorija*), Dušana Pirjevca (članek Roman: problem slovenskega romana) ali Toma Virka (članek Možnosti in nemožnosti Pirjevčeve teorije romana) nakazujejo, da roman kot posebna književna vrsta nima enoznačnega pomena. Kljub navedenim pomislekom in pestrosti preučevanj se tudi v literarnoteoretičnih razpravah o mladinski književnosti pojavlja termin *mladinski roman*, ki seveda ni povsem identičen romanu v nemladinski literaturi. Prim. npr. *Literatura pro dēte a mládež* (1984) Miroslava Genčiová, *Primjeri iz dječje književnosti* (1996) avtorjev Zvonimirja Diklića, Dubravke Težak in Iva Zalarja, *Hrvatski dječji roman* (1998) Stjepana Hranjeca, *Povijest hrvatske dječje književnosti* (2002) Milana Crnkovića in Dubravke Težak. — Precej obsežno definicijo mladinskega romana najdemo v *Lexikonu der Kinder- und Jugendliteratur*, ki pa vendarle ob priznavanju mladinskega romana podaja tudi zadržke o njem. »Roman je običajna označba za v prozi pripovedno veliko epsko obliko. Praviloma prikazuje roman prepletena zunanja dejanja ter opisuje notranja stanja in razvoje, ki predstavljajo kot individualne usode subjektivno projekcijo pogojev resničnosti. Širina prikazovanja, predvsem pa zahteve po bralčevi sposobnosti recepcije, so vodile k temu, da se je termin roman na področju otroške in mladinske književnosti uveljavljal le v zelo skromni meri.« (*Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur* 1977: 201.)

otročka književnost (puberteta, tesnoba odraščanja, težave v sprejemanju družbe), drugačne so književne osebe in pristopi k tematiki književnih del« (Crnković 1997: 13). V mladinskem romanu namreč ne gre več za lahkotnost otroštva, igre, prijateljstva in srečnega konca, pravi Crnković.

Tudi v slovenski mladinski realistični pripovedni prozi obstajajo besedila, ki presejajo pripoved (povest) kot književno vrsto. Med mladinske realistične romane bi smeli šteti dolga prozna besedila, ki imajo epsko notranjo formo, kar ustreza Kosovim formalnim določilom romana, in posegajo v življenje najstnikov. Zdi se, da je mladinski roman tista forma, po kateri lahko posegajo najstniki (mladostniki) v zadnji triadi osnovne šole in v srednji šoli, saj šele v četrtem obdobju bralnega razvoja (glej Kordigel 1990, 1991), to je v obdobju abstraktne inteligence (od 12. do 16./17. leta), njihov psihični razvoj in količina izkušenj dosežejo nivo zmožnosti razumevanja daljših in zapletenejših književnih del.

Takoj je potrebno opozoriti, da ne sodijo vsak književna dela, namenjena najstnikom, hkrati med mladinske romane, temveč je to oznaka za majhen del mladinske književnosti. Mladinski roman ima sicer dokaj natančno opisan glavni literarni lik, le-ta je mladostnik v težavnem pubertetnem obdobju, književni prostor in čas sta precej natančno določljiva, ni pa pretirane večplastnosti, saj mladi bralec sprejema predvsem (zanimivo) zgodbo. Pripovedovalec je najpogosteje prvoosebni, to je glavni literarni lik, ki je pogosto tudi naslovni lik mladinskega romana, in pripoveduje o svojem življenju, kar povsem ustreza težnji romana, da je njegova stalnica vendarle sfera zasebnega. Snovno-motivno se kaže mladinski roman na Slovenskem v štirih žanrih, opozoriti pa je potrebno, da je tudi v mladinski književnosti prisoten žanrski sinkretizem, kot ga za nemladinski sodobni roman utemeljuje Alojzija Zupan Sosič. Temeljni žanri⁴ slovenskega realističnega mladinskega romana so: avanturistični mladinski roman, ljubezenski mladinski roman, socialno-psihološki mladinski roman in roman »v kavbojkah« ali *jeans* roman.

Čeprav je humoristična motivacija v nekaterih romanih izrazita, se v ozadju kažejo grenka spoznanja pretežno najstniških glavnih književnih likov. Tak primer sta romana *Teta Magda* (1978) in *Počitnice pri teti Magdi* (2001) **Svetlane Makarovič**. Prvoosebna pripovedovalka je najstnica, s stališča svojih izkušenj opazuje bližnjo in daljno okolico, predvsem odrasle in njihova največkrat nerazumljiva ter nelogična dejanja. Ugotovi, da so odrasli pač veliki bleferji, kar je v romanih izdatno podkrepljeno s situacijsko in besedno komiko.

Matjaž Pikalo (1963) je s književnim delom *Luža* (2001) ustvaril epizodni družinski roman, v katerem je vsako poglavje zaključena celota, fragment iz življenja šestletnega glavnega literarnega lika, Rana, imenovanega Luža. Dogajanje je postavljeno v mestno okolje, največkrat v vrtec in domače stanovanje, za duhovite dogodivščine pa ob Ranu poskrbijo tudi njegovi prijatelji. Omeniti velja še avtorjev *jeans* roman *Modri e* (1999), v katerem razkriva dogodivščine sodobnega najstnika.

⁴ Žanr nam pomeni enotnost teme v okviru posamezne književne vrste. Žanri so v različnih književnih vrstah ponovljivi, saj, kot je trdil že Bahtin, »žanru pripadajo načela izbora, način videnja in razumevanja resničnosti« (Beker 1995: 81). Bahtin v svojem delu *Formalna metoda u nauci i književnosti* zatrjuje, da se vloga literarnega lika menjuje od žanra do žanra.

V slovenski mladinski književnosti je dokaj obsežna avanturistična proza: športna, taborniška, potopisna, detektivska, pomorska. Poseben tip pomorskega žanra predstavljajo robinzonade, med njimi izstopa roman *Golo morje* (1988) **Mateta Dolenca** (1945). V njem se prepletajo tri ravni dogajanja: socialni prikaz treh družin, ki že veliko let letujejo skupaj, porajajoča se prva ljubezen, ki v glavni književni osebi – Martelu – zbudi še neznana občutja in strast, ter kruti boj za preživetje na otočku sredi odprtega morja.

Pomemben žanr mladinskega romana je socialno-psihološki roman, ki odpira problemske teme, npr. odvisnosti (od drog, alkohola), motnje hranjenja, prestopništvo, spolne zlorabe ... **Desa Muck** (1955) je v seriji romanov *Blazno resno* načela povsem nove teme mladinski književnosti: *Blazno resno o seksu* (1993), *Blazno resno popolni* (1995), *Blazno resno zadeti* (1996), *Blazno resno slavni* (1998), *Blazno resno o šoli* (2000). Posebnost serije je v tem, da se zgodba prepleta z izobraževalno vsebino, zaradi česar je pomembna tudi kognitivna funkcija teh del. Skladno prihaja v književnih delih do prepletanja umetnostnega in poljudnoznanstvenega jezika, kar služi pojasnjevanju strokovnih dejstev. — Vsekakor je potrebno poudariti, da je Muckova najbolj brana slovenska mladinska avtorica. S komične perspektive je ob omenjeni seriji ubesedila še težavnost odraščanja, npr. beg od doma (*Pod milim nebom*, 1993), laganje (*Lažniva Suzi*, 1997) ipd.

Književna dela Dese Muck se pogosto dotikajo družinskih tem, medtem ko **Janja Vidmar** (1962) v večini knjig odpira širša družbena vprašanja. Avtorica z romanom *Baraba* (2001) opozarja na nasilje v družini, s čimer se družba usmerjeno spopada šele zadnja leta, zlasti z vprašanjem pomoči žrtvam nasilja. Ozaveščanje otrok ob odnosu do nasilja tolpe je upovedano v delu *Punce za znoret* (2003). Roman *Debeluška* (1999) posega na področje anoreksije in bulimije, bolezni sodobnega časa. Iz vseh romanov veje strah pred osamljenostjo in samoto kot pomembnima dejavnikoma družbenega vkalupljanja. Aktualna je tudi problematika begunstva v romanu *Princeska z napako* (1998): pri glavnem literarnem liku – najstnici Fatimi – srečamo dva pereča družbena problema: nezmožnost prilagoditve beguncev navadam dežele, v katero so se zaradi vojnih grozot umaknili, ter zavračanje (ali vsaj ignoriranje) beguncev v okolju avtohtonega prebivalstva. Janja Vidmar se je lotila tudi za mladinsko književnost nenavadnega žanra grozljivega romana (npr. *Krvava legenda*, 2003).

Marjana Moškrič (1958) s svojo tematiko prav tako posega na področje družbenih problemov, ki pa so v njenih romanih izpeljani na izrecno intimni ravni in zato toliko pretresljivejši. *Čadavec* (1998) je roman v pismih najstnice Marjetice. Pisma so naslovljena na njeno mater, ki je deklico in moža zapustila. Skozi pisma se razkrijejo dekletove stiske, prva zaljubljenost, spoznanje o vzroku materine smrti (aids). Drugi roman, *Ledene magnolije* (2002), tvori pretresljivo izpoved zlorabljene Lucije, ki jo posiljuje očim. Pretežno monološka izpoved že v naslovu nakazuje simboliko nasilno prekinjenega otroštva in dekletovo zapiranje pred okoljem, ker zaradi posilstev izgubi zaupanje v ljudi.

Lenart Zajc (1967) opisuje v svojih romanih mestno okolje in funkcioniranje sodobnih urbanih najstnikov (*5 do 12*, 1998). Ti odrastejo v bolj ali manj odgovorne osebe (*Zguba*, 2001). *5 do 12* sodi v žanr mladinskega *jeans* romana ali romana »v kavbojkah«. Žanr prikazuje deški literarni lik, ki se ne znajde v sodobnem svetu,

predvsem pa ne prepozna in ne sprejema svoje vloge v njem. Mladostnik je nenehno v sporu z odraslimi, šola mu je odvečna obveznost, glavni življenjski cilji so: zabava, eksperimentiranje z drogami in alkoholom, prve spolne izkušnje, življenjski stil neodgovornost.

3 Zaključek

V članku je prikazanih pet najbolj razvejanih proznih književnih vrst v mladinski književnosti (pravljica, kratka fantastična pripoved, kratka realistična proza, realistična pripoved ter realistični roman), kar pa seveda ne pomeni, da so na Slovenskem prisotne zgolj omenjene književne vrste. Vsekakor je potrebno omeniti dve daljši prozni vrsti s fantastičnimi elementi (obe sta v svetovni in slovenski mladinski književnosti zelo brani, vendar pri nas nekako ne dosežeta vidnejšega razvoja), to sta fantastična pripoved in znanstvenofantastični roman.

Bistvo fantastične pripovedi je jasen prehod iz realnega sveta v fantastični svet in obratno. Često preigrava motive literarnih likov, ki se znajdejo v nenavadnih (tujih) okoljih, v katerih veljajo drugačna pravila kot v našem vsakdanjem življenju. Književno delo **Vitomila Zupana** *Potovanje v tisočera mesta* (1957) velja za prvo tovrstno književno delo na Slovenskem. Glavni literarni lik, šestletni deček Tek, spozna pomembnost prijateljstva, zaupanja, materinske ljubezni in sonca (svobode). Domotožje je temeljno čustveno stanje, zaradi katerega si želi Tek nazaj domov (v realni svet). Med fantastičnimi pripovedmi velja omeniti še dela **Vida Pečjaka** (*Drejšček in trije Marsovčki*, 1961), **Jožeta Snoja** (*Barabákos in kosi*, 1969, *Avtomoto mravlje*, 1975, *Škorček norček*, 1988), **Kristine Brenkove** (*Deklica Delfina in lisica Zvitorepka*, 1972). Med novejšimi tovrstnimi deli posebej izstopa ekološka fantastična pripoved *Strupena Brigita* (1989) **Mateta Dolenca** (1945), ki opozarja na onesnaženost morja zaradi strupene ladje Brigitte Montanari. Zanimive so tudi nekatere pripovedi **Bogdana Novaka** (1945), npr. *Zelena pošast* (1995), *Zaljubljeni vampir* (1995) in *Strašljiva Stahovica* (1996).

Med znanstvenofantastičnimi romani je potrebno omeniti vsaj dva zelo opazna romana, in sicer *Poskus* (2000) **Danile Žorž** in *Dežela odrezanih glav* (2001) **Dima Zupana**.

Sodobne pravljice, kratke fantastične pripovedi, kratka realistična proza, povesti in realistični romani dosegajo velike razvojne premike, visoko kakovost in nenazadnje tudi veliko branost med mladimi bralci. Te književne vrste so hkrati namenjene starostno zelo raznoliki populaciji, vse od začetkov seznanjanja s književnostjo v najzgodnejšem razvoju otroka do srednješolskega obdobja, ko mladi bralci postopoma prenehajo z branjem mladinske književnosti.

Literatura

Bahtin, Mihail, 1982: *Teorija romana*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Baldick, Chris, 1991: *Oxford concise dictionary of literary terms*. Oxford: University press.

- Biti, Vladimir, 1997: *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Crnković, Milan, 1997: *Problemi i zadaće znanstvenog istraživanja dječje književnosti u Hrvatskoj danas*. Zagreb: Knjižnica grada Zagreba. 7–16.
- Crnković, Milan in Težak, Dubravka, 2002: *Povijest hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Znanje.
- Flaker, Aleksandar, 1983: *Proza u trapericama*. Zagreb: Liber.
- Genčiová, Miroslava, 1984: *Literatura pro děti a mládež*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Haramija, Dragica, 2003: Žanri slovenskega mladinskega realističnega romana. Hladnik, Miran in Kocijan, Gregor (ur.): *Slovenski roman. Mednarodni simpozij Obdobja – metode in zvrsti*. Ljubljana: Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik (zbornik *Obdobja*, 21). 171–180.
- Hranjec, Stjepan, 1998: *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje.
- Kobe, Marjana, 1987: *Pogledi na mladinsko književnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Kobe, Marjana, 1999–2000: Sodobna pravljica. *Otrok in knjiga* 46, 47, 48, 49, 50.
- Kocijan, Gregor, 1996: *Kratka pripovedna proza v obdobju moderne: literarnozgodovinska študija*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (*Razprave filozofske fakultete*).
- Kos, Janko, 1991: Teze o slovenskem romanu. *Literatura* 13. 47–50.
- Kos, Janko, 1995: *Očrt literarne teorije*. Ljubljana: DZS.
- Kos, Janko, 2001: *Literarna teorija*. Ljubljana: DZS.
- Kustec, Aleksander, 1999: Kratka zgodba v literarni teoriji. *Slavistična revija* 47/1. 89–107.
- Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur*, 1977. Heinbach uber Weinheim: Beltz.
- Lukacs, Georg, 2000: *Teorija romana*. Ljubljana: Literatura.
- Pirjevec, Dušan, 1997: Problem slovenskega romana. *Literatura* 67–68. 63–75.
- Pogačnik, Jože, 1984: *Slovenačka dečja književnost*. Novi Sad: Detinjstvo.
- Saksida, Igor, 2001: Mladinska književnost. Jože Pogačnik (ur.) in soavtorji S. Borovnik, D. Poniž, M. Štuhec, D. Dolinar, M. Stanonik, D. Poniž: *Slovenska književnost III*. Ljubljana: Državna založba Slovenije. 403–468.
- Solar, Milivoj, 1995: *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Virk, Tomo, 1997: Možnosti in nemožnosti Pirjeveve teorije romana. *Primerjalna književnost* 20/2. 1–28.
- Virk, Tomo, 1998: Čas kratke zgodbe (spremna beseda). *Čas kratke zgodbe. Antologija slovenske kratke zgodbe*. Ljubljana: ŠOU Studentska založba (*Knjižna zbirka Beletrina*).
- Virk, Tomo, 2004: Problem vrstnega razlikovanja v kratki prozi. *Slavistična revija* 52/3. 279–293.
- Zadravec, Franc, 1991: Zavest o romanu in njegova »prva oseba« v današnji slovenski literaturi. *Literatura* 13. 51–56.
- Zupan Sosič, Alojzija, 2001: Poti k romanu: žanrski sinkretizem najnovejšega slovenskega romana. *Primerjalna književnost* 24/1. 71–81.